

KÖNYVEKRŐL

KOVÁCS JÁNOS: *Szakképzés és népgazdaság*
Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, 174 p.

Szakmai körökben kevés könyv gondolatai váltak olyan gyorsan ismertté és népszerűvé, mint Kovács Jánosé. E népszerűségnek több oka, számos tényezője van. Először is a könyv, amely több éves gondos kutatómunka eredménye, olyan problémákat fejteget, amelyek évek óta megoldásra várnak nemcsak Magyarországon, hanem szerte a világon. A hasonló témákkal foglalkozó szerzők eddigi munkájának eredményeit Kovács János nemcsak helyesebb kérdésfeltevéseivel, hanem jórészt megnyugtató válaszaival is meghaladja. Ezenkívül az adott válaszok az olvasót továbbgondolkodásra is készítetik.

A könyv másik nagy érdeme, hogy a matematikai módszereket, az ezek mögött levő gondolati modellt és az ezekből adódó gondolatmenetet mindig szorosan a közgazdasági ismereteinkhez, a valósághoz kapcsolja. A könyvben modell és elmélet egymástól elválaszthatatlanná válik, anélkül hogy egyik a másikat feleslegessé vagy öncélúvá tenné. Sőt éppen a matematikai modell folyamatos felépítésével válik döntő jelentőségűvé a szerző több megállapítása. Az eddig pusztán minőségeknek érzett kategóriákat számszerűsíteni tudja, kiszámítható és értékelhető mennyiségekké változtatja. Mindez lehetővé teszi többek közt azt is, hogy az oktatás, a szakképzés költségeit és hozamát összehasonlítsa a szokásos értelemben vett beruházásokkal.

A könyv négy fejezetre tagolódik, az első rész a „Szakképzés és nemzeti jövedelem” címet viseli. Először is összefoglalja az e témakörben folyt eddigi kutatásokat és eredményeket, kijelölve ezzel saját munkájának helyét, valamint definiálja a továbbiakban használt legfontosabb fogalmakat. „A szakképzés egy eredményességi mutatója” című részben vonja le első lényeges megállapítását: hogy a különböző szakképzetségű munkák szak-

képzés-hatékonysági tényezői úgy aránylanak egymáshoz, mint a szakképzési költségek. E megállapításnak azonban egy fontos feltétele van: az optimális arányok fennállása. Kovács János szerint minél inkább megközelíti a népgazdaság struktúrája a nemzeti jövedelem szempontjából optimális szerkezetet, és ezen belül a szakképzetség optimális szerkezetét, annál realisabb ez a feltétel. A fő kérdés azonban a népgazdaság optimális szerkezete, s erre még korántsem ismerünk végleges választ. Elvileg elképzelhető több optimális variáció is, ezekhez pedig különböző optimális szakképzetségi szerkezet tartozna.

A szakképzés hatékonysági mutatójának nevezőjében álló ráfordítások definiálása is komoly probléma. Ez túlmegy a könyv keretein, hiszen maga a szakképzetlen munka eltérő oktatási szinteket jelenthet, különösen, ha hosszabb időt figyelünk meg. A mutató számlálójában pedig az átlagos hatékonyság és a szakképzetlen munka hatékonyságának különbsége szerepel.

A szerző végül is olyan oktatásgazdaságossági mutatót dolgoz ki, amely a lakosság különböző időpontban megszerzett tudásának költségeit azonos költség szinten veszi számításba, ez az r_1 -nek nevezett mutató. E mutató egy adott év nemzeti jövedelmének azt a részét mutatja, amely a nagyobb bonyolultságú munkának tudható be.

„A szakképzés mint beruházás” című fejezetben Kovács János kibővíti vizsgálatát, és az oktatási beruházásokat a termelésköz-beruházásokkal együtt vizsgálja, kimutatva: mennyi tulajdonítható a nemzeti jövedelem növekedéséből az átlagosnál bonyolultabb munkának, tehát az erre fordított oktatási költségek hozamának. A szerző ezzel kapcsolatosan több hasznos elvet leszögez. Közülük legalább egyet úgy gondolom nem árt itt ismételni, azt, hogy a „a munkaerő magasabb szakképzetsége a munkafolyamatban csak megfelelő termelési eszközökkel egyesítve

hoz létre nagyobb nemzeti jövedelmet". Ez egyben azt is jelenti, hogy a kiképzett munkaerő részéről éppen úgy vannak követelmények, mint a termelési eszközök oldaláról, míg mi gyakran csak az utóbbit vesszük figyelembe. Az is következik ebből, hogy meg kell találni a hosszú és rövid távon megfelelő arányt az oktatási és a termelőeszköz-beruházások között, mivel az egyik a másik nélkül nem hozhat létre nagyobb nemzeti jövedelmet. Ha az összhang megbomlik az oktatási beruházások túlfutása miatt, az nemcsak beruházási veszteség, hanem társadalmilag is káros lehet.

Nagyon tanulságosnak tartom a szerzőnek a modell alapján végzett számításait a magasabb fokú oktatás hozamára és a beruházási költségek eredményességi ráta-jára vonatkozóan. Számításainak talán legérdekesebb része az, ahol megkísérli a túlképzésből származó veszteségek becslését és mintegy 22 milliárdos „szellemi túlberuházást" állapít meg. A könyv egyik legnagyobb érdemének azt tartom, hogy ezt az eddig csak elméletben felvetett problémát és annak körülbelüli mértékét számszerűen vizsgálja. Ugyanakkor viszont hiányolható, hogy csak a túlberuházás általános, mintegy összevont mutatóiról tájékoztat. A lehetséges túlberuházás, az oktatási veszteségnek egy összegben történő kimutatásán túlmenően, részletes elemzést is megkívánna. A szocialista átszervezés következtében bekövetkezett oktatási veszteségeket ugyanis nem helyes összekeverni a tulajdonképpeni túlképzés problémájával, amely a fiatalabb generációkra, az utolsó 10–15 évre korlátozódik. A túlképzés mértékének és az ebből eredő gazdasági veszteségeknek további vizsgálatához azonban a szerző mindenképpen megfelelő számítási módszert ad.

A szerző a szakképzést beruházásként kezeli, és ezt azért is fontosnak tartom, mivel igen lényeges szemléletváltozást tükröz, illetve indít el. Az oktatás hosszú távra tervezendő és koordinálandó. A szakképzési beruházások azonban speciálisak és több szempontból is különböznek a termelőeszközökbe eszközölt beruházásoktól. Az oktatási beruházások hosszabb ideig fejtik ki hatásukat, mint a termelőeszköz-beruházások. Ugyanakkor az elértéktelenedés folyamata is különböző: gondoljunk csak arra, hogy egy 40 éves gépet már többnyire nem használunk, ugyanakkor viszont általában éppen az ellenkezője mondható el szakembereink tekintetében.

A harmadik fejezet a „Szakképzés és bérearányok" címet viseli, de már az első fejezet utolsó része is utal erre a problémakörre. Itt Kovács János azt fejtegeti, hogy

a munka bonyolultságát mennyiben tükrözik a bérearányok. Alaptétele, hogy a nagyobb bonyolultságú munkaerő képzési és fenntartási költségei magasabbak, mint a szakképzetlen munkaerőé. Feltevése tehát az, hogy az újratermelés költségei úgy aránylanak egymáshoz, ahogyan az elméleti bérearányok. Ez a feltevés bizonyos mértékig elfogadhatónak tűnik, különösen, ha az utána következő kiegészítő tényezőket is figyelembe vesszük, nevezetesen a munka nehézségi fokát, intenzitását, a kínálat és kereslet alakulását, a társadalmi megbecsülést, a munkafeltételeket és munkakörülményeket, valamint az egyéni adottságokat. A munka bonyolultságát meghatározó tényezőket is szétbontja a szakképzettségre, a képességre és a munkával járó felelősségre. A modellben azonban a munka bonyolultsági foka mellett a szerző csak a munka intenzitását tudja számszerűsítve figyelembe venni. A bérearányok számításánál már a munka intenzitását is figyelmen kívül hagyja. A számítások csak a négy fő szakképzettségi kategóriára vonatkoznak, véleményem szerint az intenzitáskülönbség elhanyagolható. Érdemes lenne persze ezeket a számításokat mélyebb bontásban is elvégezni. A családi szakképzési költségeket is figyelembe véve, a számított bérearányok Kovács János szerint nem olyan differenciáltak, mintha csak a munka bonyolultsági fokát venné alapul. 1957. évi adatok alapján a műszaki egyetemet végzettek fizetése 2,06-szorosa volt a szénrakodó munkásának, míg a modellben levezetett bérearányok alapján 3,3, illetve 3,7-szeresnek kellene lennie. A közbeeső két kategóriában azonban (szakmunkás és középfokú végzettség) a tényleges és modell alapján számított bérearányok meglepően közel vannak. Kovács János számításai ezen a területen újak és gyakorlati szempontból is igen értékesek. Hiszen a bérearányok többnyire tapasztalati úton alakultak ki, nemcsak nálunk, de feltehetően majdnem minden országban. Kovácsé talán nem az egyetlen lehetséges elméleti megközelítése a bérearányok problémájának, mindenesetre rendkívül elgondolkoztató és gyümölcsöző.

„Az oktatásgazdaságossági modellből adódó néhány következtetés" című utolsó fejezet, bár logikailag helyesen áll utolsóként, fontosságát tekintve elsőnek kellett volna említenem. A szakemberképzés költségei részben a népgazdaságot terhelik, a munkaerőt felhasználó vállalat a munkabérből mégis csupán a munkaerő fenntartásának egyéni részét és a kiképzés egyéni költségeinek amortizációját fizeti meg. A szerző felveti egy esetleges munkaerő-

